

Şahin, Emine (2020). “19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa’da Bir Arap Muhalif: Necib Hindiyeye ve Hilafet Gazetesi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 38, s. 1-30.

DOI: 10.21550/sosbilder.562368

Araştırma Makalesi

19. YÜZYIL SONLARINDA AVRUPA’DA BİR ARAP MUHALİF: NECİB HİNDİYE VE HİLAFET GAZETESİ*

Emine ŞAHİN**

Gönderim Tarihi: Mayıs 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Suriyeli bir Keldani olan Necib Hindiyeye uzun yıllar İstanbul’da yaşamış ve 1870’lerde Arap ilim adamı Ahmed Faris’in sahibi olduğu el-Cevâib gazetesinde çalışmıştır. 1885-1887 yıllarında ise Selim Faris’in Kahire’de çıkarmış olduğu el-Kahire ve el-Kahire el-Hurre gazetelerinin editörlüğünü yapmıştır. Bu yıllarda Sultan Abdülhamid’e karşı bağlılığını bildiren bir Osmanlı vatandaşı iken 1890’larda Londra’da muhalif bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Londra’da Selim Faris ve çevresine yakın duran Hindiyeye, 1899 yılında uygun bir zemin bulduğu anda, Türk ve Arap Vatanperver Cemiyeti’nin bir organı olarak Hilafet gazetesini çıkarmıştır. On beş günde bir yayınlanan bu gazete Arapça ve Türkçe olarak basılmıştır. Hilafet, Osmanlı hükümeti tarafından yakın takibe alınmış ve zararlı bir neşriyat olduğuna hükmedilerek ülkeye girişi yasaklanmıştır. Bu çalışmada Avrupa’da Arap ayrılıkçı söylemleriyle öne çıkan ilk isimlerden biri olan Necib Hindiyeye ve onunla birlikte Osmanlı basın tarihinde az bilinen Hilafet gazetesi ayrıntılı olarak ele alınmakta ve buradan hareketle II. Abdülhamid döneminde Londra’da oluşan Arap ayrılıkçı muhalefet anlatılmaktadır.

* Bu makale, “Arap Gazeteci Selim Faris’in Hayatı (1826-1908), Faaliyetleri ve Sosyal Çevresi” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca 2018 yılında Bamberg’de düzenlenen Turkologentag 2018 Sempozyumunda “19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa’da Bir Arap Muhalif, Necip Hindiyeye ve Hilafet Gazetesi” başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör., Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, eminesahin@duzce.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 21 Sayı: 38 / Volume: 21 Issue: 38

Anahtar Kelimeler: *Necib Hindiye, Araplar, II. Abdülhamid, Hilafet, Muhafif*

An Arab Dissident in Europe towards the End of the 19th Century: Najib Hindiya and the Khilafat Journal

ABSTRACT

Najib Hindiya was a Syrian Chaldean who lived in Istanbul for many years, and began to work for al-Jawa'ib, a journal owned by Arab scholar Ahmad Faris in the 1870s. During 1885-1887 he was the editor of the journals al-Qahira and al-Qahira al-Hurra. Although he was an Ottoman citizen who openly declared his loyalty to Sultan Abdulhamid in this period, he later emerged as dissident intellectual in London in the 1890s. In 1899, when a suitable opportunity arose, Hindiya, who maintained a close relationship with Salim Faris and his circle of friends in London, began to publish the Khilafat journal as an organ of the Turk-Arab Society of Patriotism (Türk ve Arap Vatanperver Cemiyeti). This journal that was published twice a month was printed both in Turkish and Arabic. Khilafat was monitored closely by the Ottoman government, and the journal was banned from entering the country on the ruling that it was a corruptive publication. In this study, both Najib Hindiya, one of the first names to emerge with his Arab separatist discourse in Europe, and the Khilafat journal that is rarely mentioned in the history of the Ottoman press are discussed in detail, and based on this also explains the Arab separatist opposition that was formed in London during the period of Abdulhamid II.

Key words: *Najib Hindiya, Arabs, Abdulhamid II, Khilafat, Dissident*

Giriş

Saltanatı, otuz üç yıllık uzunca bir dönemi kapsayan II. Abdülhamid, devleti ayakta tutabilmenin tek yolunun sadece top ve tüfek olmadığını fark etmiş, bu mücadelenin aynı zamanda fikirler, biçimler ve imgelerle de ilgili olduğunu anlamıştır (Deringil 2002: 151, 153). Bu yüzden Osmanlı hükümeti üzerinde oluşan olumsuz havayı ortadan kaldırmak için basını kullanmıştır. İç basında devlet ve kendisi aleyhinde haberlerin çıkmaması için bir baskı oluşturmuş ve basının muhalif fonksiyonunu devre dışı bırakmıştır. Ayrıca dış basını yakından da takip etmiştir. Ancak iç basında uyguladığı siyaseti dış basında

gerçekleştirememiştir. (Tahsin Paşa 1990: 160). II. Abdülhamid'in merkeziyetçi politikaları bağlamında ortaya çıkarttığı tartışma ve aydınların bu tartışma içerisinde aldıkları yer önemlidir. Osmanlı hükümetinin politikalarını eleştiren aydınlar, görüş ve düşüncelerini kamuoyuna basın yoluyla duyurmuşlardır. Basın, bu dönemde kullanılan en etkin muhalif yayın kaynağı olmuştur. Paris, Cenevre ve Kahire merkezli yayın yapan Jön Türkler zamanla Londra'da da basın faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca İngiltere 19. yüzyılda Fransa'ya göre matbuatın serbest olduğu bir ülke olmuş, Fransa'da basına karşı daha fazla sansür ve ağır cezalar uygulanmıştır (Tütengil 2011: 4).

Suriyeli bir Osmanlı vatandaşı olan Necib Hindiye de Sultan Abdülhamid'e muhalif olan aydınların toplanma yeri olan ve aynı zamanda matbuat serbestliğinin yaşandığı Londra'ya giderek bu tartışmalara katılmış; istibdadın kaldırılmasını istemekle beraber hem Osmanlı Sultanı hem de Müslümanların halifesi sıfatına sahip olan II. Abdülhamid'in görevinden azledilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çalışma, Hindiye'nin Dersaadet'ten uzaklaşmasıyla birlikte sadakatten muhalefete geçiş sürecini mercek altına almakta olup İstanbul'dan Londra'ya kadar uzanan serüvenini anlatmaktadır. Bu bağlamda Londra'da yayınlamış olduğu ve Arap ayrılıkçı iddialarını öne sürdüğü ve basın tarihinde çok yer bulmayan *Hilafet* gazetesiyle bu gazete üzerinde Osmanlı hükümetinin uyguladığı politika gösterilmektedir.

1. Necib Hindiye'nin Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri

Necib Hindiye'nin hayatının ilk dönemleriyle ilgili malumat oldukça azdır. Kaynaklarda daha çok 1890'lardan sonra II. Abdülhamid'e muhalif olduğu dönem hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bilhassa 1899 yılında çıkarmış olduğu *Hilafet* gazetesinden sonra Hindiye ismi arşiv belgelerinde ve literatürde geçmektedir. Kaynaklarda daha çok Selim Faris'in gazetecilik ve muhalif faaliyetleri anlatılırken Hindiye de yanında yer alan kişi olarak zikredilmiştir (Tütengil 2011:

88; Hanioglu 1985: 103). Necib Hindiye hem Osmanlı vatandaşı hem de Suriyeli Katolik bir Keldanî olup uzun yıllar İstanbul'un Ortaköy semtinde oturmuş ve aynı zamanda Beyoğlu Sakız Ağacında bulunan Halepli kilisesine sıkça gidip gelmiştir. Necib Hindiye'nin ailevi yaşantısıyla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Hindiye'nin iki erkek kardeşinin Mısır'da olduğu, bir erkek ve bir kız kardeşinin ise İstanbul'da yaşadığı bilinmektedir. Bu yüzden onun bu şehirlerle bağı hiçbir zaman kopmamıştır.¹ Hindiye'nin kardeşlerinden Selim Hindiye, Osmanlı topraklarında bir dönem adliye memuru olarak görev yapmış,² diğer iki erkek kardeşi olan Emin ve Abdullah ise Kahire'de matbaacılık işiyle uğraşmışlardır.³

Necib Hindiye uzun yıllar yaşadığı İstanbul'da gazetecilik faaliyetleri yaparak hayatını devam ettirmiş ve İstanbul'da yayınlanan Arapça bir gazete olan *el-Cevaib*'te muhabir olarak çalışmıştır.⁴ Gazetenin sahibi Lübnanlı bir Marunî olan Ahmed Faris Şidyak (1801-1887), 19. yüzyıl Arap dili alanında çalışma yapmış önemli isimlerden birisi olarak kabul edilir. 1850'li yıllarda Tunus'ta iken İslam dinine ısınmış ve 60 yaşlarında İngiliz eşi ve oğlu Selim Faris ile birlikte İslamiyet'i seçmiştir. (Matvi 1989: 137) 1858 yıllarında ailesiyle birlikte Tunus'tan ayrılıp İstanbul'a gelmiş ve burada bir süre matbaada çalışmıştır (Civelek 1997: 49, 51, 92-93; Çetin 1995: 169). Etrafında

¹ BOA, HR.SYS. 1763/11, 9 Eylül 1900 (14 Cemaziyevvel 1318).

² BOA, İ.AZN. 20/22, 25 Haziran 1896 (14 Muharrem 1314).

³ İki kardeşin matbaa işiyle uğraştığı Necib Hindiye'nin *Hilafet* gazetesini çıkarmadaki rollerinde ayrıntılı olarak görülmektedir. BOA, HR.SYS. 1763/11, 9 Eylül 1900 (14 Cemaziyevvel 1318).

⁴ *el-Cevaib* gazetesi tarafından 31 Mayıs 1861 tarihinde yayınlanmıştır. Haftalık olarak çıkan gazete genellikle dört sayfa olarak basılmış, yoğun siyasi olayların yaşandığı dönemlerde hacmi sekiz sayfaya kadar çıkmıştır. Bk. Çetin 1993: 435-436; Çetin 1984: 476-477. Ayrıca Necib Hindiye'nin bu gazetede çalıştığı Osmanlı hükümetine yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır. BOA, Y.PRK. AZJ. 18/103, 19 Nisan 1891 (10 Ramazan 1308).

bulunan nüfuzlu kişilerin yardımıyla Arapça bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Ahmed Faris Şidyak, Arap uyanış hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Gazetesinde İslam'ı ve doğu medeniyetini savunurken, aynı zamanda İslam medeniyetinin üstünlüklerini göstermek için de uğraşmıştır. Batı toplumuyla bir kıyas yaparak her zaman doğu ve Osmanlı'dan yana olmuştur (Dawn 1993: 381). Necib Hindiye de Osmanlı hükümetiyle iyi ilişkiler içerisinde olan bu gazetede bir süre çalışmış ve gazetecilik mesleğini burada öğrenmiştir.

el-Cevâib'in müdürlüğünü 1870'lerden sonra Ahmed Faris'in oğlu Selim Faris Şidyak devralmıştır. Necib Hindiye ve Selim Faris'in uzun süre devam edecek olan dostlukları ve iş arkadaşlıkları bu tarihten itibaren başlamıştır. Şidyak ailesinin gazetesinde uzun yıllar çalışan Hindiye, 1884 yılında *el-Cevâib*'in kapatılmasıyla birlikte Selim Faris ile birlikte Kahire'ye gitmiştir (Civelek 1997: 381-382). Bu tarihe kadar Osmanlı yanlısı bir siyaset takip eden Hindiye, Mısır'da Faris'le birlikte muhalif olmaya doğru ilerleyen bir süreç içerisine girmiş, II. Abdülhamid'in yönetim merkezinden uzaklaştıkça söylemleri sertleşmeye ve muhalif duruşu daha çok ortaya çıkmaya başlamıştır.

Selim Faris ve Necib Hindiye'nin basın faaliyetlerine Kahire'de devam etmelerinin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında İngiliz işgaliyle bölgede Osmanlı'ya muhalif fikirlerin daha rahat söylenebileceği özgür bir ortamın oluşması gelmektedir. Bir diğer sebep ise *el-Cevâib*'in yayınlandığı yıllarda Selim Faris'in Mısır hidivleriyle kurduğu yakınlıktır. Buna binaen Ahmed Faris, 1884 yılında Selim'in gazete çıkarabilmesi için Mısır'a gidip daha evvel ilişkilerini iyi tuttuğu Hidiv ailesiyle görüşmüştür (Abduh 1944: 59; Matvi 1989: 172). Aynı zamanda Selim Faris, gazetesini çıkarabilmek için İngiliz hükümetinden Britanya'nın lehine bir siyaset takip etmesi sözü vererek maddi yardım talebinde bulunmuş ve bu talebi karşılık bulmuştur. Selim Faris yaklaşık üç yıl boyunca Kahire'deki faaliyetlerini İngiltere'den aldığı

maddi destekle sürdürmüştür (Buzpınar 2010: 4-5). İlk gazetesi *el-Kahire*, 23 Kasım 1885 yılında haftada iki kez olmak üzere yayınlanmaya başlamış, kısa bir süre sonra ise günlük olarak faaliyetlerine devam etmiştir ve bu esnada Necib Hindiye de bu gazetede çalışmaya başlamıştır. Selim Faris 1886 yılında kısa süreli bir İstanbul seyahati için *el-Kahire*'nin yönetimini Hindiye ailesinin bir ferdi olan ve Kahire'de matbaacılık yapan Emin Hindiye'ye bırakmıştır. Hindiye ise bu kısa süre içerisinde daha evvel İngiltere'den yardım alarak Osmanlı'ya muhalif faaliyetler gerçekleştiren Aleksan Sarrafyan ile bir ortaklık kurarak Selim Faris'i idareden uzaklaştırmıştır.⁵ Bunun üzerine Selim Faris, Kahire'ye dönerek her ikisini de mahkemeye vermişse de nihayetinde gazete 1887 yılında kapatılmıştır.⁶ Ancak Faris, aynı yıl içerisinde *el-Kahire el-Hurre* (*Özgür Kahire*) adlı bir gazete çıkarmaya başlamış ve yine bu gazetenin de editörü Necib Hindiye olmuştur (Tarrazi 1913: 27-28). Faris ile Hindiye ailesinin arası

⁵ Aleksan Sarrafyan *el-Kahire* gazetesi öncesinde bir dönem Dersaadet'te *İbret* gazetesini çıkarmış, bir süre sonra ise gazetesini devrederek Kahire'ye gitmiş ve burada *ez-Zaman* gazetesini yayınlamaya başlamıştır. Bk. (Yazıcı 2000: 368). Ancak Sarrafyan'ın İngilizler için çalışıp onların parasal desteği ile gazete çıkardığı Osmanlı Devleti tarafından tespit edilmiş ve *ez-Zaman* gazetesi kapatılmıştır. Mısır fevkaledi komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşa Mısır'dan bir mektup yazarak Sarrafyan hakkındaki kanaatlerini saraya bildirmiştir. Mektupta geçen ifadelerden bir kısmı şöyledir: “*ez-Zaman* namı altında ve Aleksan Sarrafyan imzası üzerinde çıkan gazetenin müdürü ve sahib-i imtiyazı Aleksan fi'l-asl Dersaadetli olub vaktiyle İbret gazetesinin imtiyazını alan ve siyâk-ı halime nazaran her nasılsa bir aralık buraya savuşmuş olan bir Ermeni'dir. Bu adam zaten fesad-ı ahlak ile me'lûf olmağla beraber kullandığı münasebetsiz lisan halkın bâdi-i nefreti olmuş ve nazarı râğbet ammeden düşmüş ise de İngilizlerin iâne ve yardımıyla çıkmakta bulmuştur.” Bk. BOA, YPRK.MK 2/28, 18 Mart 1886 (12 Cemaziyelahir 1303). Gazetenin yeniden neşredilmesi için Mısır'da bulunan İngiliz komiseri devreye girmiş olsa da Gazi Ahmet Paşa'yla görüşmeler bir sonuç vermemiştir. BOA, Y.EE. 130/60, 1 Eylül 1886 (2 Zilhicce 1303). Bunun üzerine yayın faaliyetlerine son verilen Sarrafyan, Necib Hindiye ile *el-Kahire* gazetesi için anlaşmıştır.

⁶ BOA, DH.MDK, 2/46, 30 Aralık 1886 (3 Rebiulahir 1304).

Aleksan Sarrafyan yüzünden açılmış olsa da görünen o ki bu sorun kısa süre içerisinde çözülmüştür.⁷ Ancak Selim Faris Kahire'de beklediği ilgiyi bulamayınca gazetenin yönetimini Muhammed Arif Mardini'ye devrederek 1887 yılında Londra'ya gitmiştir (Tarrazi 1913: 27-28).

Necib Hindiye, Kahire'deki gazetenin editörlüğünü yaptıktan sonra Dersaadet'e geri dönmüş ve bu süre zarfında taşrada münasip bir görev almak için Osmanlı hükümetinden talepte bulunmuştur. Hindiye'nin hangi tarihte gazetede görevini devredip Kahire'den döndüğü bilinmemektedir. Ancak 1891 tarihli bir belgede Osmanlı hükümetine iş talebinde bulunduğu görülmektedir. Beklediği süre zarfında büyük sıkıntılar çektiğini bir mektup yazarak dile getirmiştir. Mektupta, uzun yıllar *el-Cevâib* ve *el-Kahire* gazetelerinde muharrir olarak iyi hizmetlerde bulunduğunu ve ardından Dersaadet'e gelerek burada bir görev istediğini söylemiştir. Takriben bir sene kadar mülazemet beklediğini ve bu süre içerisinde çok sıkıntı çektiğini de ifade etmiştir. Bu bekleyişin kendisini çok yorduğundan ve ümitsizliğe düştüğünden bahsederek artık taşrada dahi olsa bir göreve atanmak istediğini söylemiştir.⁸

Necib Hindiye'nin Osmanlı hükümeti tarafından bir göreve getirildiği ve Selim Faris'in buna dair teşekkür mektubu gönderdiği bilinmektedir.⁹ Ancak Necib Hindiye bu görevde uzun süre kalmamış

⁷ Necib Hindiye ile kardeşleri arasında bu süreçte bir sorun olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak sonraki yıllarda *Hilafet* gazetesinin çıkarılması işinde birlikte çalışmaya devam ettikleri görülmektedir.

⁸ Necib Hindiye'nin mektubunun tamamı için bk. BOA, Y.PRK. AZJ 18/103, 19 Nisan 1891 (10 Ramazan1308).

⁹ Selim Faris Osmanlı hükümetine Londra'dan yazdığı mektupta şu ifadeleri kullanmıştır: "Necib Efendi hakkında gösterdiğiniz iltifata binlerce teşekkürler ederim. Kendisini zeki ve sevimli bulmuşsunuz. Necib Efendi Mısır'da *el-Kahire* gazetesine üç sene kadar muharrirlik etmiştir. Mumâ-ileyhin yirmi dört aydan beri kayb ettiğim muhabbetini sayenizde tekrar kazandım." BOA, Y.PRK.AZJ, 17/106, 18 Ekim 1890 (4 Rebiulevvel 1308). Ayrıca sonraki yıllarda Londra'ya firar eden

ve İstanbul'dan ayrılıp Londra'ya firar ederek II. Abdülhamid'e karşı faaliyetler içerisinde olan Selim Faris ve çevresine katılmıştır. 1894-1897 yıllarında Selim Faris'in II. Abdülhamid'in siyasetini eleştirdiği ve meşruti yönetim tarzını savunduğu *Hürriyet* gazetesinde çalışmıştır.¹⁰ Necib Hindiye, muhalif faaliyetler içerisinde olduğu için Osmanlı hükümeti tarafından yargılanmış ve vatana ihanetten idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak Hindiye Osmanlı ülkesinde bulunmadığı için bu ceza uygulanamamıştır.¹¹ Yargılandığı dava neticesinde anarşist olduğuna hükmedilen Hindiye'nin mallarına el konulmuştur. 1900'lü yıllarda Sayda kasabasında iki erkek kardeşi ile sahip olduğu bin beş yüz liralık kıymeti olan arsası “erbab-ı fesad”dan addolunarak müsadere edilmiştir.¹² Devlet tarafından anarşist ve hain olarak görülen Necib Hindiye'nin bu şekilde itham edilmesine en büyük sebep *Hilafet* gazetesi olmuştur.

2. Londra'da Muhalif Bir Yayın: *Hilafet* Gazetesi

Hürriyet gazetesinin 1897 yılında kapatılmasından sonra yaklaşık iki sene boyunca İngiltere'de Türkçe bir gazete yayınlanmamıştır. 1899 yılında Türk ve Arap Vatanperver Cemiyeti'nin bir organı olarak Londra'da *Hilafet* adında bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. On beş günde bir yayınlanan bu gazete Arapça ve Türkçe olarak yayınlarını sürdürmüştür. Türkçe ilk sayısı 6 Ekim 1899 tarihinde olup son sayısı 20 Ağustos 1903 tarihli 92. sayıdır. Arapça

Hindiye'nin kimliği soruşturulurken “rusûmât-ı emanet-i tercüme kalemi ketebesini”nden olduğu söylenmiştir. Bu görevi ifa ederken firar ettiği de verilen bilgiler arasındadır. Bk. BOA, HR.SFR.3. 500/8, 4 Ağustos 1900 (7 Rebiulahir 1318).

¹⁰ *Hilafet* gazetesi ile Selim Faris bağlantısı soruşturulurken Hindiye'nin zamanında *Hürriyet*'te çalıştığından bahsedilir. BOA, HR.SFR.3 723/6, 14 Temmuz 1900 (16 Rebiulevvel 1318).

¹¹ BOA, HR. SFR 3, 504/1 3 Ocak 1901 (12 Ramazan 1318), HR.SFR.3. 500/8, 04 Ağustos 1900 (7 Rebiulahir 1318).

¹² BOA, DH.TMIK.S. 33/7; 9 Şubat 1901 (19 Şevval 1318).

olarak tespit edilen ilk sayısı 20 Ekim 1899 tarihli olup son sayısı ise 15 Ocak 1903'teki 85. sayıdır (Tütengil 2011: 87-89).

Hilafet gazetesinin ilk sayılarında muharririn kim olduğu ve haberlerin kim tarafından yazıldığına dair bir bilgi yer almamıştır. Ancak gazetenin 44. sayısında gazetenin yazışma adresinin değişmesiyle birlikte ilk kez bir isim zikredilir. “Muhabirlerimize İlan” başlığı altında, “*Hilafet* muharririmiz ile muhâberesi bulunan zevât-ı kirâmın mektublarını ba’dema âtideki hususi adrese göndermeleri rica kılınır; N. HINDIE 75 Prince’s Square Bayswater W. London” denilerek gazetenin Necib Hindiye bağlantısı meydana çıkarılmıştır.¹³ Bir başka sayıda ise Sultan Abdülhamid’in tahta çıktığı günün kara gün olarak ilan edilmesine mukabil yayınlanan haberin altında Necib Hindiye’nin baş harfleri olan nun ve he harfleri yer almıştır.¹⁴ Aynı zamanda gazetenin Girit, Bulgaristan, Kıbrıs ve Dersaadet’te bazı temsilciliklerinin olduğu söylenmiş, ancak bu kişilerin kimlikleri hakkında bilgi verilmemiştir.¹⁵

II. Abdülhamid’e muhalif bir yayın olmasıyla ön plana çıkan *Hilafet* gazetesi Osmanlı hükümeti tarafından yakın takibe alınmış ve Osmanlı’nın Londra ve Paris’te bulunan elçilikleri gazetenin nerede ve kim tarafından basıldığını araştırmıştır. Yapılan tahkikatta gazeteyi Necib Hindiye’nin yayınladığı, Selim Faris’in ise *Hilafet* gazetesini çıkarmada destek verdiği Osmanlı hükümeti tarafından iddia edilmiştir.¹⁶ Osmanlı’nın Londra’daki sefiri Andropulos Paşa *Hilafet*

¹³ *Hilafet*, nr. 44, 19 Nisan 1901 (29 Zilhicce 1318).

¹⁴ *Hilafet*, nr. 28, 1 Eylül 1900 (6 Cemaziyelahir 1318).

¹⁵ *Hilafet*, nr. 9, 23 Ocak 1900 (21 Ramazan 1317).

¹⁶ Arap yazarlardan Tarrazi de aynı kanaatte olup Londra’da yayınlanan Arapça gazeteler listesinde *Hilafet*’in adını zikrederken kurucusunun Selim Faris olduğunu iddia etmiştir. Bk. Tarrazi 1913: 383. Dönemin Abdülhamid karşıtı aydınlarından Ahmet Bedevi Kuran da aynı fikirde olmuş, kendisini Jön Türk gibi gösteren Selim Faris’in Londra’da *Hilafet* gazetesini çıkardığını dile getirmiştir. Bk. Kuran 1959:

gazetesinin yayınlanmasında Selim Faris'in dâhil olduğu şayiasının, gazetenin Londra'da dağıtımını yapan Necib Hindiye'nin vaktiyle Faris'in gazetesi *Hürriyet*'te yazı yazmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ayrıca gazetenin zaten Kahire'de basıldığını, Selim'in iki buçuk aydan beri de İngiltere'de bulunmadığını, buradan giderken sefarete gelip padişaha bağlılığını bildirdiğini belirtmiştir. Osmanlı devlet yetkilileri Selim Faris ile *Hilafet* gazetesi arasında bir bağlantı olduğundan kuşkulanmış olsalar da Selim Faris'in 1897 yılında *Hürriyet*'i kapatması karşılığında aldığı Beyrut su imtiyazı neticesinde Sultan Abdülhamid'e bağlılığını henüz belirtmesi, onun muhalif bir çalışma içerisinde olamayacağını düşündürmüştür.¹⁷ Ancak Selim Faris'in *Hürriyet* gazetesini çıkarırken kullandığı takma ad ile *Hilafet* gazetesinde de yazılar yazdığı görülmektedir. Gazetenin 39. sayısında bir haberin içerisinde "Gazetemizin Muharriri Civanpir Efendi" ibaresinin kullanılması Faris ile *Hilafet* gazetesi arasında bağlantı olduğunu göstermektedir.¹⁸ Görünen o ki bu yıllarda Selim Faris Osmanlı hükümetinden Beyrut su imtiyazı ile aldığı maddi desteği bir yandan devam ettirmiş ancak Sultan Abdülhamid'e karşı muhalif faaliyetlerden de geri durmamıştır. Kısacası *Hilafet* gazetesinde aktör olarak Necib Hindiye ön planda olmuş, Selim Faris ise geri planda

162-163. Nitekim Jön Türklerin yönetici kesimi de *Hilafet*'in arkasında Selim Faris olduğunu iddia etmişlerdir. Arap ayrılıkçı bir izlenim veren *Hilafet* gazetesinin çıkmasında rolü olduğunu düşündükleri Selim Faris'i ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Bk. (Hanioğlu 1995: 44).

¹⁷ Selim Faris'in Beyrut su imtiyazı alması Bk. Geyikdağı 2011: 166. BOA, HR.SFR (3), 722/26, 30 Nisan 1898 (8 Zilhicce 1315); BOA, İ.TNF. 7/19, 18 Mayıs 1898 (26 Zilhicce 1315).

¹⁸ *Hilafet*, nr. 39, 31 Ocak 1901 (10 Şevval 1318). Ayrıca Selim Faris'in İstanbul'daki Cevaib matbaasında çıkarmış olduğu *İbdau Ma kane fi Suver Selâtin-i Âli Osman* adlı eserin reklamı da gazetede yapılmış ve Mısır'da ve Tunus'ta satışının devam ettiği; isteyenlerin Londra'daki *Hilafet* gazetesinden de kitabı temin edebilecekleri söylenmiştir. Bk. *Hilafet*, nr. 23, 1 Ağustos 1900 (5 Rebiussânî 1318).

kalarak Osmanlı'dan aldığı mevcut imtiyazlarını kaybetmeden faaliyetlerini sürdürmüştür.

Osmanlı hükümeti yetkilileri Necib Hindiy'e'nin *Hilafet* gazetesinin basımında Londra dışından yardım aldığını tespit etmiş ve gazetenin Mısır'da matbaa sahibi olan kardeşleri tarafından basıldığını iddia etmişlerdir.¹⁹ 1901 yılında yapılan tahkikatta *Hilafet*'in Londra'daki İngiliz matbaalarından birinde basılmadığı anlaşılmıştır.²⁰ Ayrıca gazetede okuyucuların mektuplarını göndermesi için verilen adresin Hindiy'e'nin ikametgâh adresi olup matbaası olmadığı tespiti de yapılmıştır.²¹ Mısır'da basılıp Londra'da dağıtılması için Necib Hindiy'e'ye gönderildiği anlaşılan gazetenin Kahire'den çıkışı engellenmeye çalışılmıştır. Mısır Fevkalade Komiserliği'ne Sadaret'ten gönderilen emirlerde *Hilafet* gazetesinin Hindiy'e'nin kardeşleri tarafından basılmasına engel olunması ve bu yayının hiçbir şekilde başka yerlere gönderilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.²² Ancak matbaa basım işlerinde Mısır'da böyle bir yaptırım uygulanamayacağı anlaşıldıktan sonra Hindiy'e'yi Londra'da mahkemeye verme fikri ortaya çıkmıştır. Fakat İngiltere'deki matbuat serbestliğinden dolayı bu uğraşlardan da bir sonuç alınamamıştır. *Hilafet*'in Londra'dan başka yerlere gönderilmemesi için de faaliyetlere girişilmiş, Osmanlı hükümeti İngiliz Dışişleri'ne bu konuda bir müracaatta bulunmuştur (Farah 2005: 219-220).

Hilafet gazetesinin dönemin Avrupa'da muhalif yayınlar yapan Jön Türk neşriyatlarından biri olup olmadığı konusu da tartışılmıştır. Kimi yazarlar gazeteyi Jön Türk neşriyatı listesine dâhil etmiş, kimisi

¹⁹ BOA, Y.PRK.MK. 9/43, 27 Kasım 1899 (23 Receb 1317).

²⁰ BOA, Y.PRK.EŞA, 37/65, 11 Mart 1901 (20 Zilkade 1318); Y.MTV, 231/111, 25 Haziran 1902 (18 Rebiulevvel 1320).

²¹ BOA, BEO 1858/139287, 12 Haziran 1902 (5 Rebiulevvel 1320)

²² BOA, Y.A.HUS. 432/6, 8 Temmuz 1902 (1 Rebiulahir 1320); Y.MTV. 231/111, 25 Haziran 1902 (18 Rebiulevvel 1320).

ise bu listelerde ismini zikretmemekle birlikte Arap ayrılıkçıların desteğiyle çıkarılan bir yayın olduğunu vurgulamıştır.²³ İttihad ve Terakki örgütünün yayın organları da *Hilafet*'i ayrılıkçı birtakım görüşler öne sürmesinden ötürü ağır bir biçimde eleştirmişlerdir (Hanioğlu 1985: 848). Örgütün resmi yayın organı olan *Osmanlı* gazetesi bu hususta bir açıklama yapma gereği duyarak *Hilafet* gazetesinin düşüncelerinden örgütün sorumlu bulunmadığını belirtmiştir.²⁴ Ayrıca İshak Sükûti gibi örgütün içerisindeki bazı aydınlar da gazeteye destek verdiği düşünülen Selim Faris hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlardır.²⁵

Osmanlı hükümeti tarafından yakından takip edilip ülkeye girmesine izin verilmeyen *Hilafet* gazetesi yayın politikası olarak Sultan Abdülhamid'e karşı sert bir dil kullanmıştır. Gazetenin genel olarak okuyucusuna göstermek istediği, II. Abdülhamid'in tahta geçtiğinden beri halkına karşı uyguladığı baskı ve zulümdür. *Hilafet*'e göre bu zulüm ve istibdat neticesinde ülke karışıklar içerisinde ve farklı milletten insanlar her an imparatorluktan ayrılabilir. II. Abdülhamid'in halifeliği meselesinin de sorgulandığı *Hilafet*'te, halifeliğin gerçek sahipleri olan Arapların eline geçmesiyle bu milletin birlik olarak ayakta durabileceği vurgulanmıştır. *Hilafet*, Arapların Osmanlı

²³ Dündar Akünel, Jön Türk gazeteleri listesinde *Hilafet* gazetesine yer vermez. Bk. Akünel 1985: 851-856. Ancak bu listeleri ilk yapanlardan biri olan Avram Galanti *Hilafet*'i Jön Türk neşriyatına dâhil etmiştir. Bk. Galanti 1341: 134.

²⁴ *Osmanlı*, nr. 55, 2 Mart 1900 (29 Şevval 1317); nr: 56, 16 Mart 1900 (14 Zilkade 1317). Ayrıca bk. Hanioğlu 1991: 33.

²⁵ Selim Faris bu dönemde Beyrut su imtiyazı alarak *Hürriyet* gazetesinin faaliyetlerine son vermiş ve bir daha muhalif faaliyetler içerisinde olmayacağına dair söz vermiştir. Görünen o ki İttihad ve Terakki'nin önde gelenleri Faris'in muhaliflikten çekildiğine inanmamış ve onun söylemlerini daha da sertleştirerek Arap ayrılıkçıların propagandasını yaptığını iddia etmişlerdir. Buna binaen İshak Sükûti özel bir mektubunda; "Bu Arap köpeği ne yaptığını bile bilmiyor." diyerek Selim Faris'e ağır hakarete bulunmuştur. Bk. Hanioğlu 1991: 33.

İmparatorluğu'ndan ayrıлып kendi aralarında bir birlik oluşturmasını Avrupa'da yüksek sesle söyleyen ilk yayınlardan bir tanesi olmuştur. Ayrıca İngiliz hükümeti ile de Osmanlı'nın dostluğunun ve birlikteliğinin önemini vurgulayarak yayınlarında bu bağlamda bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir.

Necib Hindiye'nin Suriyeli olmasından dolayı Arap dünyasından haberlere gazetede sıklıkla yer verilmiştir. Ancak asıl sebebinin Arapların II. Abdülhamid'in yaşattığı zulümden dolayı artık imparatorluktan ayrılmaları gerektiği inancını taşıması ve bu bağlamda Arap vilayetlerindeki karışıklıkları ön plana çıkarmak istemesi olduğu söylenebilir. "Araplar ve Hilafet-i İslamiye" başlığı altında muhabirlerinden aldıkları bilgilere göre Arabistan kıtasında yaşanan isyanlar neticesinde Arapların Türkiye'den ayrılacağına sinyallerinin verildiği iddia edilmiştir. *Hilafet*'e göre Arabistan yarımadası gerek konumu itibarıyla gerekse Bağdat Demiryolu sebebiyle Avrupalılar nezdinde önemli bir konumdadır ve kamuoyunun gözü bu bölgededir. Araplar ise her geçen gün Abdülhamid'e karşı daha büyük bir kin ve nefret içerisindeyler. Ayrıca Arap topraklarında seyit soyundan gelen Seyyid Hamiduddin adlı bir şahsın hilafet iddiası vardır. Seyyid'e göre ülkenin başındaki padişah, Hilafet-i İslamiye'ye ehliyet ve liyakata sahip değildir ve bu yüzden de halifelik makamını gasp etmiştir. Buna karşın Seyyid ise hem Rasulullah soyundan gelmektedir hem de makama uygun ve layıktır. Halifelik iddiasında bulunan bu şahıs Yemen ve çevresinde büyük taraftar toplamıştır. Gazete bu gibi haberlere yer vererek Yemen'deki şeyhin halifeliğine sıcak baktığını okuyucusuna göstermiştir.²⁶

Yemen'de yaşanan karışıklıklar ve buna bağlı olarak Osmanlı hükümetinin bölgeye müdahalesi *Hilafet*'te sıklıkla işlenen konular arasında yer almıştır. Gazetede Yemen halkının kalkıştığı bu isyan

²⁶ *Hilafet*, nr. 72, 15 Haziran 1902 (8 Rebiulevvel 1320).

girişiminden ötürü tıpkı Anadolu'daki Ermeniler gibi onların da katledileceği söylenmektedir. İzmir'den alınan hususi bir mektubun bildirdiğine göre Yemen'de yaşanan isyanların bastırılması için şehirden vapurla bölgeye adam gönderilmektedir. Kendileri gibi Müslüman olan Arapları öldürecek olan bu insanlar çok büyük bir günah işleyeceklerdir. Ayrıca gemide bölgeye gidenleri kontrol etmek için casuslar da yer almıştır.²⁷ *Hilafet* Yemen'de yaşanan hadiselerin tek sorumlusunun ülkeyi bir korku imparatorluğuna çeviren Sultan Abdülhamid ve onun emrindekiler olduğunu söylemiştir.

Hilafet, Dersaadet'te Arapların toplanarak bazı muhalif oluşumlar içerisinde olduğunu da iddia etmiştir. İstanbul'da caddelerde ve mescitlerde isimsiz bazı ilanlar bulunmuş ve bunların bir örneği de gazeteye gönderilmiştir. Yazıda Arapların içerisinde buldukları zilletten bir an önce kurtularak birlik olmaları ve eski ihtişamlı günlerine geri dönmeleri için çaba sarf etmeleri gerektiği söylenmiştir. Haberin bir kısmı aşağıdaki gibidir:

“Siz, şerefli ve yüce milletin çocuklarıdır. İnsanlar arasında en hayırlı ümmet değil misiniz? Yeryüzüne hâkim olan ve ülkeler feth eden bir millet değil misiniz? Siz en yüce millet değil misiniz ki Farisiler, Hunlar, Frenkler, Çinliler ve Türkler sizin hâkimiyetiniz altındaydı. Size ne oluyor ki en düşük millet haline gelip diğer milletlerin kölesi oldunuz. Sizin mallarınızı alıp ülkelerinizi sömürdüler ve siz hala buna karşı suskun kalmaktasınız. Ortaya çıkan bu kötü durum hilafetin boşluğundandır. Hilafet -nasla belirlendiği gibi- sizin hakkınızdır. Bütün başınıza gelenler sizin ayrılığınız yüzündendir. Tek bir ümmet olamadınız. Başka ülkeler de birlik olamadıkları zaman dağıldılar. Bütün Arap ülkeleri -Irak, Arap Yarımadası, Şam, Mısır, Sudan, Tunus, Cezayir- birdir. Yetmiş milyon insansınız. Bu zilletten uyanın!”²⁸

Hilafet gazetesi, II. Abdülhamid dönemi saltanatında Arap vilayetlerinin her zaman bir karışıklık ve kargaşa içerisinde olduğunu ve

²⁷ *Hilafet*, nr. 71, 2 Haziran 1902 (24 Safer 1320).

²⁸ *Hilafet*, nr. 24, 6 Ağustos 1900 (9 Rebiülahir 1318).

bu durumun halk nezdinde tedirginlikle karşılandığını okuyucusuna göstermek istemiştir. Bu bağlamda da bölgeden haberleri sütunlarına sıklıkla taşımıştır. Bu haberlerin bir tanesinde “Beyrut'ta İhtilal” başlığı altında vilayetten sürekli kötü haberlerin geldiği ve cinayetin gerçekleşmediği bir günün bile olmadığı okuyucuya aktarılmıştır. Beyrut ahalisi gece evlerinden çıkmaya bile cesaret edememekte ve bilhassa ecnebiler büyük tedirginlik içerisinde yaşamaktadırlar. Hatta geçenlerde yaşanan bir elim hadise bütün halkı da korku içerisinde bırakmıştır. *Hilafet*'in haberine göre bir Protestan rahip sokaktan geçtiği esnada eşkıyalar tarafından saldırıya uğramış ve üzerine ateş edilmiştir. Bunun üzerine İngiltere hükümeti suçluların yakalanması hususunda Osmanlı hükümetinden talepte bulunmuş ancak hükümet bu konuda ihmalkârlık göstermiştir.²⁹ Ayrıca gazeteye göre Abdülhamid'in Arap vilayetlerine gönderdiği memurlar da halka zulmetme noktasında eşkıyalardan geri kalmamaktadırlar. Nitekim “Arabistan'da Resmi Haydutluk” başlığı altında yer alan bir haberde Basra'ya vali olarak atanan Seyyid Talib'in yağmacı Bedeviler gibi halkın mallarına göz dikip bölgedekileri huzursuz ettiğinden bahsedilmiştir.³⁰

II. Abdülhamid'in idaresi altındaki her bölgenin karıştığını ve ülkede büyük bir kaosun olduğunu göstermek isteyen gazete, Arap vilayetleri haricinde Anadolu'da yaşananlara da yer vermiştir. Avrupa kamuoyunun da yakından takip ettiği Ermenilerle ilgili meseleler gazetede sıklıkla zikredilmiştir. “Anadolu Katliamlarının Sonuçları” başlığı ile yer alan bir haberde Ermeni patriğinden alınan son rapora göre Ermenilerin Osmanlı hükümetinden talep ettikleri birtakım haklardan bahsedilmiştir. Gazetede Ermeni milletinin Anadolu'da zulüm görmüş olmaları ve buna binaen de Osmanlı hükümetinden yardım talep ettikleri söylenmiştir.³¹ Osmanlı topraklarında zulme

²⁹ *Hilafet*, nr. 88, 16 Mart 1903 (16 Zilhicce 1320).

³⁰ *Hilafet*, nr. 89, 15 Nisan 1903 (17 Muharrem 1321).

³¹ *Hilafet*, nr. 2, 21 Ekim 1899 (15 Cemaziyelahir 1317).

uğrayan Ermenilerin Mısır'a göç etmeleri ve burada Hidiv tarafından büyük hürmet ve merhametle karşılanmaları da vurgulanan hadiseler arasındadır. Necib Hindiye'nin bir dönem bulunduğu Mısır hakkındaki olumlu intibalarının *Hilafet* döneminde de devam ettiği Hidiv hakkında söylenen bu gibi takdir edici sözlerden anlaşılmaktadır.³²

Hilafet, II. Abdülhamid'in yönetim tarzını eleştirip Osmanlı hükümetine karşı muhalif bir tavır sergileyenlerin başına neler geldiğine de değinmiştir. II. Abdülhamid için, "Her kim kendisine karşı çıkarsa onu ayağıyla ezer. Nasıl ki mukaddem İstanbul ve Anadolu'da Ermenileri mahv etmiş el-yevm Türk gençlerimizi ezmekte bulunmuştur" denilmektedir. Yine bu minvalde gazetenin üçüncü sayısında yer alan bir haber oldukça dikkat çekicidir. "Yıldız Sarayının İzmir'deki Desaisi" başlıklı yazıda İzmir'de bulunan altı gencin bir sebep gösterilmeksizin ailelerinin yanından kopararak kimsenin bilmediği diyarlara sürgün edildikleri söylenmiştir. Bu gençlerin akıbetleri hakkında da başka bir bilgiye ulaşılamamaktadır.³³ Bir başka haber ise Avrupa'da bulunan Osmanlı gençleri ile ilgilidir. Gazetenin 71. sayısında Paris'te okuyan Talebe-i Osmaniye'den kırk kişinin Hürriyetperveran Kongresi'ne katıldığı gerekçesiyle maaşlarının kesildiği zikredilmiştir. Ancak *Hilafet* bu talebelere kefil olarak onların bu kongreye "maalesef" iştirak etmediklerini söylemiştir.³⁴ Ayrıca İstanbul'da Sultan Abdülhamid'in baskısından hükümet memurlarının ve Yıldız'da görevli olan bazı şahısların da oldukça rahatsız olduğunu dile getirerek Sultan'a bir takım suikast girişimleri yapıldığından bahsetmiştir. Ülkenin her yerinden gelen kötü haberlerin artık herkesin sabrını taşıdığı ve Abdülhamid'in tahtının sallantıda olduğu gazetede vurgulanmıştır.³⁵

³² *Hilafet*, nr. 22, 2 Ağustos 1900 (5 Rebiulahir 1318).

³³ *Hilafet* nr. 3, 5 Kasım 1899 (1 Receb 1317).

³⁴ *Hilafet*, nr. 68, 15 Nisan 1902 (6 Muharrem 1320).

³⁵ *Hilafet*, nr. 71, 2 Haziran 1902 (24 Safer 1320).

Hilafet gazetesi II. Abdülhamid’in iç siyasetini eleştirmenin yanı sıra dış siyasette de Avrupa’ya karşı doğru hamleler atmadığını iddia etmiştir. Gazetenin genel olarak İngiltere’ye yakın duran bir siyaset takip ettiği yayınladığı haberlerde sıklıkla görülmektedir. Buna karşı olarak da Osmanlı’nın Rusya ile yakınlaşmasından büyük bir rahatsızlık duyduğu görülmektedir. İngiltere ve Türkiye’nin bir ittifak gerçekleştirmesi gerektiği, bunun ülkenin menfaatine olacağı sıklıkla vurgulanmıştır. Çünkü Türklerin bugünkü hayata devam edebilmelerini sağlayan İngiltere’dir ve bu yüzden onlara şükran duymaları gerekmektedir. Ancak şu anki hükümet ve devlet bunun tam aksine “dünyanın en medeni devleti” olan İngiltere’ye düşmanlık beslemektedir. *Hilafet*, bunun nedeni olarak Osmanlı’nın büyük bir Rusya baskısı altında olduğunu söyler. Nitekim Osmanlı’nın ilk amirinin Rusya, ikincisinin Abdülhamid olduğunu iddia ederek Rusya ile İngiltere’nin büyük bir rakip olmalarından ötürü Osmanlı’nın bu devletle ittifak gerçekleştirememesini eleştirir.³⁶ *Hilafet*’e göre İngiltere’nin Osmanlı’ya dost olmasını zaten bütün Müslümanlar da arzu etmektedir.³⁷ Gazetenin İngiliz yanlısı bir söylem içerisinde olmasının, yayını bu ülke içerisinde serbestçe yapabilmesinden de kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı hükümeti ve Sultan Abdülhamid hakkında ağır eleştiriler yapan *Hilafet* gazetesi II. Abdülhamid’in kapatılma isteklerine rağmen İngiltere’deki matbuat serbestliğinden yararlanarak yayınlarını Londra’da devam ettirmiştir.

Ayrılıkçı fikirleriyle ön plana çıkan *Hilafet* gazetesinin Osmanlı topraklarına girişi engellenmeye çalışılmıştır. Hakkında çokça “Memalik-i Şahane’ye men’-i idhali” hususunda irade ve hüküm bulunan gazetenin okunmaması ve dağıtılmaması için Osmanlı

³⁶ *Hilafet*, nr. 69, 1 Mayıs 1902 (22 Muharrem 1320).

³⁷ *Hilafet*, nr. 89, 15 Nisan 1903 (17 Muharrem 1321).

hükümeti büyük bir çaba göstermiştir.³⁸ Hicaz, Yemen, Trablusgarp gibi imparatorluğun muhtelif bölgelerine emirler verilerek gazetenin yurda girişinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak bunun pek de mümkün olmadığı görülmektedir.³⁹ Nitekim Anadolu'da dahi okunup dağıtıldığına delil olarak Konya Postahanesi'nde ele geçirilen bir nüshanın Dersaadet'e gönderilmesi gösterilebilir.⁴⁰ Gazetenin Beyrut gibi bazı yerlere de İngiliz gazetelerinin içerisine sarılarak sokulduğu tespit edilmiş ve bu konu hakkında önlemler alınması gerektiği Babîali'ye bildirilmiştir.⁴¹

Osmanlı hükümeti gazetenin basılmasının ve dağıtılmasının önüne geçmeye çalışırken bir başka yol olarak Necib Hindiye ile anlaşma yoluna gitmeyi denemiştir. Sultan II. Abdülhamid kendisine muhalif olanları pasifize etmek için onlara türlü tahsisatlar ve hediyeler vererek bu yoldan vazgeçirmeye çalışmıştır. Kendisiyle yapılan görüşmede aylık otuz lira maaş bağlanması ve yaklaşık iki bin lira verilmesi karşılığında gazetenin yayını durdurabileceğini Osmanlı'nın Londra'daki sefaretine bildirmiştir.⁴² Necib Hindiye'nin uzun yıllar beraber çalıştığı Selim Faris de sultandan aldığı imtiyaz ile muhalif kanattan uzak tutulmuştur. Aynı şekilde Jön Türklerin önemli liderlerinden olan Mizancı Murad 1897 yılında Celaleddin Paşa ile yaptığı anlaşma neticesinde *Mizan*'ı kapatıp İstanbul'a geri dönmüştür

³⁸ BOA, BEO, 1387/103996, 18 Ekim 1899 (12 Cemaziyelahir 1317); DH.MKT, 2257/26, 6 Ekim 1899 (9 Cemaziyelahir 1317); DH.MKT, 2258/82, 19 Ekim 1899 (13 Cemaziyelahir 1317); DH.MKT, 2265/138, 5 Kasım 1899 (1 Receb 1317); BEO, 1875/140582, 22 Haziran 1902 (15 Rebiulevvel 1320); DH.MKT, 516/69, 3 Haziran 1902 (25 Safer 1320); İ.HUS, 97/36, 2 Haziran 1902 (24 Safer 1320).

³⁹ BOA, DH.MKT. 2258/82, 19 Ekim 1899 (13 Cemaziyelahir 1317); DH.MKT. 2474/ 29, 18 Nisan 1901 (28 Zilhicce 1318).

⁴⁰ BOA, MF.MKT. 553/14, 21 Nisan 1901 (2 Muharrem 1319).

⁴¹ BOA, MF.MKT. 553/14, 21 Nisan 1901 (2 Muharrem 1319); MF.MKT. 649/47, 4 Ağustos 1902 (28 Rebiulahir 1320).

⁴² BOA, HR.SFR.3. 723/6, 14 Temmuz 1900 (16 Rebiulevvel 1318).

(Kuran 1959: 191; Hanioğlu 1985: 267-268). Ancak Necib Hindiye ile yapılan anlaşmanın olumlu neticelenmediğini sonraki yıllarda da gazetenin yayın faaliyetlerine devam etmesinden anlamak mümkündür.

Osmanlı hükümeti Hindiye'nin daha evvel Diyarbakır'da devlet memuru olarak görev yapan kardeşi Selim Hindiye'yi de bu hususta devreye sokmuş ve Necib Hindiye ile ona yardım eden Kahire'deki kardeşlerini muhalefetten vazgeçirmesi için onlara nasihat vermelerini istemiştir. Bunun üzerine Selim Hindiye, Babîâli'ye bir mektup yazarak durumu bildirmiştir. Bu mektupta kardeşlerine türlü nasihatlerde bulunduğunu ancak henüz bunun bir karşılığını alamadığını söylemiştir. Daha evvel de kendilerini bu hususta uyardığını ve yeniden bir mektup yazarak bu yoldan vazgeçmelerini istediğini dile getirmiştir. Kendisinin ise Sultan'a itaatten başka bir şey yapmadığını da vurgulamıştır.⁴³ Ancak bu mektuptan evvel görevinden azledildiği görülmektedir. Diyarbakır ve Mamüretü'l-Aziz bölgelerinde müfettiş olarak görev yapan Selim Hindiye, sonraki yıllarda bir takım muhalif faaliyetler içerisinde olduğu tespit edilerek görevinden alınmıştır. Diyarbakır'da bazı Ermenilerle görüşüğünün tespit edilmesi ve üzerinde bir takım "evrâk-ı muzırır" bulunmasından ötürü adliye müfettişliği işine son verilmiştir.⁴⁴ Kendisi Sultan'a ve hükümete bağlılığını kanıtlamak için İstanbul'a gelmek istese de bir süre Diyarbakır'da alıkonulmuş, akabinde bir mazuliyet maaşı bağlanarak resmi işlerden uzak tutulmuştur.⁴⁵

⁴³ BOA, HR. SFR 3, 505/18, 6 Ocak 1902 (26 Ramazan 1319).

⁴⁴ "Evrak-ı muzırır" olarak kast edilenin *Hilafet* olma olasılığı vardır. Nitekim gazete o tarihlerde yayın faaliyetlerine başlamıştır. BOA, Y.PRK.AZN. 20/75; 15 Aralık 1899 (11 Şaban 1317).

⁴⁵ Diyarbakır ve Mamuretülaziz vilayetleri adliye müfettişlerinden olup azledilen Selim Hindiye'nin Dersaadet'e azimet için mürûr tezkiresi talebinde bulunduğu dair Adliye Nezaretî'nin arzı. BOA, Y.MTV. 191/144, 5 Temmuz 1899 (25 Safer 1317). Mamuretülaziz ve Diyarbakır vilayetleri Adliye eski Müfettişi Selim Hindiye

Osmanlı hükümeti *Hilafet* gazetesini susturmak için yaptığı girişimlerde bir süre başarılı olmuşsa da gazete sonraki yıllarda yayınlanmaya devam etmiştir. 1904 tarihli bir belgede yayın faaliyetleri bir süre duran *Hilafet* gazetesinin yeniden neşrolunduğu ifade edilmektedir.⁴⁶ Yapılan tahkikatla da gazetenin eskiden olduğu gibi yine Necib Hindiye tarafından basıldığı tespit edilmiştir.⁴⁷ Görünen o ki Hindiye Osmanlı hükümetinin yoğun baskılarına rağmen bu yıllarda muhalif faaliyetlerini sonlandırmamış ve Babîâli tarafından takip edilmiştir.⁴⁸ Osmanlı vatandaşı olmasından dolayı vatana ihanetten yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldığı için Osmanlı topraklarına geri dönememiş ve Londra'da firari olarak yaşamaya devam etmiştir. Necib Hindiye'nin 1904 yılından sonraki faaliyetleri hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Suriyeli bir Keldanî olan Necib Hindiye İstanbul'da başladığı gazetecilik faaliyetlerini Kahire ve ardından Londra'da devam ettirmiştir. II. Abdülhamid'in yönetim merkezinden uzaklaştıkça söylemleri sertleşmeye ve muhalif duruşu ortaya çıkmaya başlamıştır. Londra'da Arap ayrılıkçı kanaatten yana olup yayınladığı *Hilafet* gazetesinde Arapların Osmanlı'dan ayrılıp kendi başlarına birlik olmaları fikrini öne sürmüştür. İmparatorlukta yaşanan zulümlerin

Efendi'ye mazuliyet maaşı tahsisi. BOA, İ.TKS. 12/23, 24 Eylül 1901 (10 Cemaziyelahir 1319).

⁴⁶ BOA, HR.SFR.3. 545/77, 6 Ekim 1904 (26 Receb 1322). Ayrıca Ahmed Bedevi Kuran 1907 yılında Paris'te toplanan "Osmanlı Muhâlifin Fırkaları Kongresi" beyannamesini imzalayanlar arasında "*Hilafet*, heyet-i tahririyesi, Türkçe ve Arapça vâsıta-i neşriyat" ismiyle *Hilafet*'in de olduğunu söyleyerek yayının sonraki yıllarda da devam ettiğini ileri sürmüştür. Ancak bu bilgi haricinde gazetenin o yıllara ait neşriyatı ile ilgili başka bir ipucuna ulaşılamamıştır. Bk. Kuran 1945: 242.

⁴⁷ BOA, HR.SFR.3. 545/78, 11 Ekim 1904 (1 Şaban 1322).

⁴⁸ Hindiye o yıllarda da yayınlanması yasak olan Eski Sadrazam Fuad Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e sunduğu layihayı Londra'da bastırmak istemiştir. Kendisi hakkında "kanunsuz faaliyetlerden (dolayı) mahkûm ve müfsid bir kişiliğe sahip" olduğu söylenmiştir. BOA, HR. SFR 3, 536/14, 1 Mart 1903 (1 Zilhicce 1320).

Arapların Osmanlı'dan ayrılmasına neden olacağı savını öne atmıştır. Bu yüzden de sıklıkla halkın uğradığı zulümlerden, yaşanan haksızlıklardan bahsederek ayrılıkçı iddialarına bu şekilde bir zemin hazırlamıştır. Arapların ise içerisinde buldukları bu kötü halden kurtularak yeniden eski ihtişamlı günlerine geri dönmelerinin mümkün olabileceğini iddia etmiştir. 1900'lerin başında bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliği var olmasa da Necib Hindiye bağlamında *Hilafet* gazetesinin bu iddialarının o yolda atılan önemli adımlardan bir tanesi olduğu kabul edilebilir. Gazetenin muayyen bir örgüt çatısı altında olup olmadığı konusunda yeterli bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak *Hilafet*'i Abdülhamid'in yönetimini eleştiren ve ayrılıkçı iddiaların yoğun olduğu Avrupa'daki muhalif gazetelerden biri olarak kabul etmek mümkündür.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları ve Gazeteler

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*

1. Bâbîâli Evrak Odası (BEO.)

2. Dahiliye Nezareti (DH.)

-Dahiliye Nezareti, Matbuat-ı Dahiliye Kalemi (DH.MDK.)

-Dahiliye Nezareti, Mektûbi Kalemi (DH.MKT.)

- Dahiliye Nezareti, Islahat (DH.TMIK.S.)

3. Hariciye Nezareti (HR.)

-Hariciye Nezareti, Siyasi (HR. SYS.)

-Hariciye Nezareti, Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.(3))

* Kullanılan belgeler metinde gösterilmiştir.

-Hariciye Nezareti, Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR.(2))

4. İradeler (İ)

- İrade, (İ.AZN.)
- İrade, Hususi (İ.HUS.)
- İrade, Ticaret ve Nafia (İ.TNF.)
- İrade, Tekaüd Sandığı (İ.TKS.)

5. Maarif Nezareti (MF).

- Maarif Nezareti, Mektubî Kalemi (MF.MKT).

6. Yıldız Tasnifi (Y.)

- Yıldız, Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)
- Yıldız, Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)
- Yıldız, Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN.)
- Yıldız, Esas Evrakı (Y.EE.)
- Yıldız, Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)
- Yıldız, Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK.)
- Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.)

1.2. Süreli Yayınlar*

el-Cevâib

Hilafet

Hürriyet

Osmanlı

* Kullanılan belgeler metinde gösterilmiştir.

2. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Abduh, İbrahim (1944). *Alamü's-Sihafeti'l-Arabiyye*. Kahire: Matbaatü't-Tevekkül.

Akünel, Dünder (1985). “Jön Türk Gazeteleri”. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 851-856.

Buzpınar, Ş. Tufan (2010). “The Use of Constitutionalism As a Means of Opposition to Abdulhamid II's Regime: Constitutionalism Among The Syrians”. *Civil Academy: Journal of Social Sciences*, C. 8, S. 1, s. 1-10.

Civelek, Yakup (1997). *Ahmed Faris eş-Şidyak: Edebi Şahsiyeti ve el-Cevâib Gazetesi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Çetin, Atilla (1993). “Cevâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 435-436.

_____ (1984). “el-Cevâib Gazetesi ve Yayını”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 3, s. 475-484.

_____ (1995). “Faris eş-Şidyak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 168-170.

Dawn, Ernest C. (1993). “From Ottomanism to Arabism: The Origin of an Ideology”. *The Modern Middle East: A Reader*, Ed: Albert Hourani, Philip Khoury ve Mary C. Wilson. London: I.B. Tauris, s. 375-395.

Deringil, Selim (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi 1876-1909*. Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Doğan Kitap.

Farah, Caesar E. (2005). “The Young Turks and the Arab Press”. *Frontiers of Ottoman Studies 1*, Ed: Colin İmber ve Keiko Kiyotaki. London: İ.B. Turis, s. 217-240.

Galanti, Avram (1341). *Küçük Türk Tettebuaları*. İstanbul: Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

Geyikdağı, V. Necla (2011). *Foreign Investment in the Ottoman Empire: International Trade and Relations 1854-1914*. London: I.B. Tauris Publishers.

Hanioglu, M. Şükrü (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)*. İstanbul: İletişim.

_____ (1985). “Jön Türk Basını”. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 844-856.

_____ (1995). *The Young Turks in Opposition*. New York: Oxford University.

_____ (1991). “The Young Turks and the Arabs Before the Revolution of 1908”. *The Origins of Arab Nationalism*. Ed: Rashid Halidi, Lisa Anderson, Muhammed Muslih ve Reva S. Simon. New York: Columbia University, s. 31-49.

Kuran, Ahmet Bedevi (1945). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Tan Matbaası.

_____ (1959). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*. İstanbul: Çeltüt Matbaası.

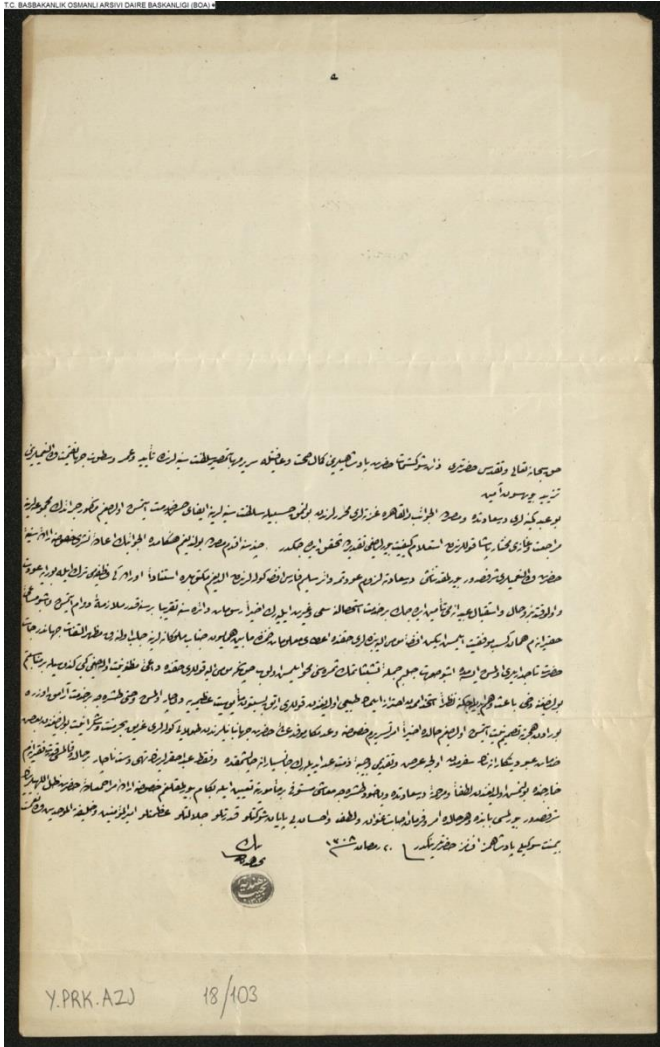
Matvi, Muhammed el-Hadi (1989). *Ahmed Faris Şidyak*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, C. I-II.

Tarrazi, Filib di (1913). *Tarihü's-Sıhafeti'l-Arabiyye*. Beyrut: Matbaatü'l-Edebiyye, C. I-IV.

Tütengil, Cavit Orhan (2011). *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yazıcı, Nesimi (2000). “İbret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını s. 368-370.

EKLER

EK-I: Necib Hindiye'nin taşrada münasip bir görev talebi.

(BOA, Y.PRK.AZJ. 18/103, 20 Ramazan 1308)

EK-II: Hilafet gazetesinin bir nüshası.

(Hilafet, nr. 68, 6 Muharrem 1320.)

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
 Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
 Cilt: 21 Sayı: 38 / Volume: 21 Issue: 38

T.C. BAŞBAKANLIK KOSANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Noms.	Endroit ou ils se sont enfuis.	Nature de la condamnation.	Date.
No. 1. Ahmed Nazim, Medecin Capitaine.	Paris.	en cours de proces.	
No. 2. Abdul Rahman, fils de Bederhan Pacha.	Londres.	Reclusion perpetuelle dans une forteresse.	11th. Nov. 1316.
No. 3. Nedjib Hindie.	Londres.	Peine Capitale.	21st. Oct. 1316.
No. 4. Nouri Ahmed, Ancien eleve de l'Ecole Civile de Medecin.	Londres.	Peine Capitale.	2nd. Nov. 1316.
No. 5. Nazmi, de Philippopoli.	Londres.	Peine Capitale.	2nd. Nov. 1316.
No. 6. Mehmed, Ancien employe a la Regie.	Athenes.	Reclusion perpetuelle dans une forteresse.	17th. Oct. 1316.
No. 7. Moustafa Hamdi, originaire de Syllistrie (Capitaine)	Vienne.	en cours de proces.	
No. 8. Mehmed Hamdi, ancien membre du Bureau de la correspondance Vilayet de Cossovo.	Athenes.	Peine Capitale.	9th. Oct. 1316.
No. 9. Nemira, ancien Membre du Bureau de la Presse Etrangere.	Paris.	Reclusion perpetuelle dans une forteresse.	3rd. Oct. 1316.

1900. 2. 16

2 nrk
(1 shf bos)

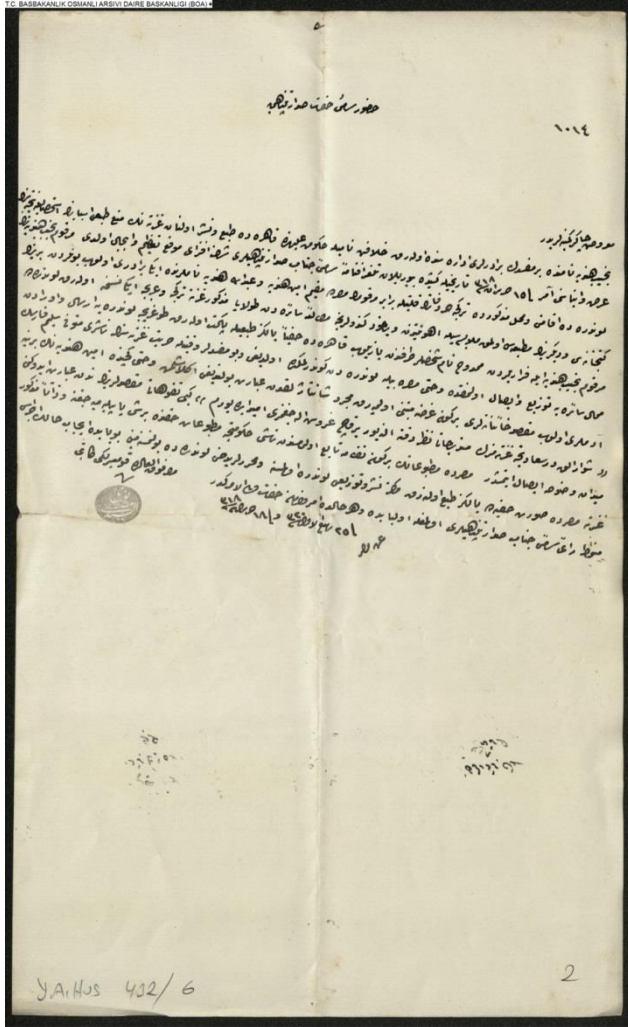
OSMANLI ARŞİVİ	
HR SFR (3)	
504/1	21

HR.SFR.3.00504.00001.002

EK-III: Avrupa'da bulunan muhaliflerin listesi içerisinde Necib Hindiye'nin de adının zikredilmesi.

(BOA, HR. SFR.3. 504/1, 12 Ramazan 1318)

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 21 Sayı: 38 / Volume: 21 Issue: 38

Y.A.HUS.00432.00006.002

EK-IV: Kahire'de basılan *Hilafet* gazetesinin Mısır'da tabının men edilip edilemeyeceği hususu hakkında Mısır fevkalade komiserliğinin yazısı.

(BOA, Y.A.HUS 432/6, 25 Rebiulevvel 1320).

EXTENDED ABSTRACT

Conflict among the elite of the society due to modernization attempts in the last period of the Ottoman Empire and the role the intellectuals played in these disputes are extremely important. These individuals from different professions and different classes of the society travelled to Europe and published newspapers with the aim of spreading their own ideologies. It appears somewhat impossible to advert to a general ideology that applies to all of these individuals. However, we can suggest that one thing they all had in common was their aversion towards the Abdulhamid II regime, their desire to overthrow this regime and replace it by establishing a constitutional regime. Although Najib Hindiya was an Ottoman citizen loyal to the sultan during this period, he later chose to travel to London and side with the opposition. This study aims to discuss Najib Hindiya, one of the first names to emerge with his Arab separatist discourse in Europe and the Khilafat newspaper that is rarely mentioned in the history of the Ottoman press, in detail. Additionally, in revealing that an Ottoman citizen supported the ideas of the Arab caliphate at the beginning of the 1900s proves that the separatist assertions were introduced from an early period. We also see that the Arabs idea of separating from the Ottoman Empire and uniting, which they were unable to voice openly before the Second Constitution first began to appear in the Khilafat newspaper. In this respect, this study also reveals the formation process in the first phase of the Arab separatist movement during the period of Abdulhamid II.

There is considerably limited information in literature regarding Najib Hindiya and the Khilafat newspaper. Hindiya became a prominent figure during the time he was in London with Salim Faris as an adversary of Sultan Abdulhamid II. Although the Khilafat is mentioned in books on the history of the press, there is no information regarding Najib Hindiya, the publisher of the newspaper. In view of this, this study is mainly based on archive scripts. As the Khilafat was published in London, a significant number of documents and information regarding Hindiya and his newspaper appeared in the Ministry of Foreign Affairs records in Ottoman archives. As a part of the investigation to determine where and by whom the newspaper was published, there were long correspondences exchanged between the Sublime Porte and the embassy in London. After discovering that the newspaper was published by Hindiya's brother in Cairo, correspondence was made between the High Commissariat in Cairo and the Ottoman State. Information regarding Najib Hindiya's identity and activities was obtained from these documents.

Abrupt language was used in criticism of Sultan Abdulhamid as a publishing policy of the Khilafat newspaper. Generally, the aim of the newspaper was to expose

the oppression and despotism Sultan Abdulhamid imposed on the people since he had come to the throne. According to Khilafat, the country was in a state of chaos, and foreign citizens could abandon the empire at any moment as a result of this oppression and despotism. It also asserted that this oppression in the empire would be the cause of the Arabs separating from the Ottoman Empire. In view of this, Khilafat prepared the foundation for the separatist allegations by frequently mentioning the injustices and oppression imposed on the public. The main point emphasized in Khilafat was the issue of the caliphate of Sultan Abdulhamid II. The newspaper also emphasized that this nation would only survive if the rightful owners, namely the Arabs seized control of the caliphate. Consequently, the Khilafat was the first publication to openly voice the Arabs intention of separating from the Ottoman Empire and forming a union among their own nations. Although the Khilafat and therefore Najib Hindiya were critics of Abdulhamid, due to their separatist assertions they were not recognized by the Young Turks in Europe.

As a result, in the beginning of the 1900s these assertions of Najib Hindiya and in this context the Khilafat can be classified as one of the most important steps in Arab nationalism existing as an ideology. There is insufficient evidence to suggest whether or not the newspaper was published within the body of any particular organization. Although the Khilafat was claimed to be published as an organ of the Turk-Arab Nationalist Association, there is no information on how this connection was made or regarding other participants of the organization. However, Najib Hindiya and the Khilafat newspaper can be classified as one of the early period Arab opposition organizations formed in Europe.